

MOGUĆNOSTI I GRANICE ČOVEKOVOG SVETA

(razgovor sa Zagorkom Golubović)

U svom dosadašnjem naučnom radu i profesionalnom pozivu višestruko ste se potvrdili kao sociolog i socijalni antropolog. Šta u Vašem slučaju znači susret i uzajamno prožimanje sociologa i antropologa?

Ja sam taj susret sociologije i antropologije uvek doživljavala kao prednost, a ne kao odvajanje, jer i antropologija pruža nešto sociologiji, a sociologija antropologiji. U svom radu sam doista videla da se može prosperirati iz tog susreta. Jer šta na primer antropologija pruža sociologiji? Ono što sociologu nedostaje, to je snimanje stvarne životne situacije, shvatanje da je čovek u središtu našeg istraživanja, i da sve što saznajemo, kada je reč o društvu i društvenim institucijama, saznajemo sa ciljem da shvatimo kakav je položaj čoveka u datim okolnostima, kakva je njegova uloga, kakve su njegove mogućnosti. A ono što sociolog pruža antropologiji to je veća preciznost u proučavanju društvenih institucija, u shvatanju toga društvenog konteksta kao jedne institucionalizovane situacije u kojoj se odvija društveni život, život samoga čoveka. Prema tome, taj susret je, čini mi se, veoma plodan. Mislim da je meni lično, u mom radu, takav spoj pomogao da savladam neke ograničenosti i jedne i druge discipline.

Autor ste svojevršne antropološke trilogije. Mislim na Vaše tri antropološke knjige: ANTIPOLOGIJA KAO DRUŠTVENA NAUKA (Institut društvenih nauka, Beograd 1986), PROBLEMI SAVREMENE TEORIJE LIČNOSTI (Kultura, Beograd 1986) i ČOVEK I NJEGOV SVET (Prosveta, Beograd 1973).

Šta je bila Vaša problemsko-predmetna i teorijska inspiracija, intencija i bitno stanovište u izvedbi ovog zamašnog, za naše prilike i pionirskog zadatka i poduhvata?

Mene je, pre svega, inspirisala potreba da se savladaju neke ograničenosti izvesnih društvenih nauka, pre svega sociologije, u kojoj sam počela da radim, i ono što me je odvelo ka antropologiji (jer ja sam prevashodno antropolog) jeste potreba da se odgovori na pitanje: šta se dešava sa samim čovekom u određenom društvu? Dakle, mene nije interesovalo ispitivanje nekih bezličnih institucija i impersonalnih društvenih odnosa u kojima se vrlo često (što je slučaj u sociologiji) ne vidi da je čovek akter, ne vidi se da se radi o čoveku. I upravo ta situacija, u kojoj je čovek izgubljen, a trebalo bi da baš o njemu nešto saznamo, inspirisala me je da potražim mogućnost da u antropologiji to nadoknadim. Podsticaje za takav pristup našla sam, pre svega, u metodama koje upotrebljava antropologija. To su metode koje zahtevaju da na samom terenu, u susretu sa ljudima, ti isti ljudi ne budu tretirani samo kao objekti istraživanja na koje usmeravamo svoju pažnju, nego i kao informatori i saučesnici u našem razgovoru i istraživanju, od kojih ćemo i sami nešto naučiti. Već tu je ukazivalo da antropologiju interesuje saznanje o stvarnom životu i da nisu u prvom planu sheme i konstrukcije, iako ni jedna nauka ne može da radi bez teorijskih okvira.

Antropologija se, isto tako, uvek trudila da shvati celinu događanja, a ne samo neke fragmente pojedinačne pojave, kao što je to vrlo često slučaj u sociologiji kada se pojedine pojave istrgnu iz konteksta i iscrpno se ispituju, tako da saznamo mnogo o pojavi, ali ne znamo ni gde ta pojava spada, ni kako bismo je protumačili u jednom širem društvenom i kulturnom (značenjskom) kontekstu.

Drugim rečima, ono što je mene pre svega orijentisalo na ispitivanje problema ličnosti jeste jedna struja u antropologiji koja se zove »kultura i ličnost«. Ona je bila usmerena na to da pokaže kako kultura utiče na razvoj ličnosti, kako je i ograničava i podstiče (jer kultura,

na žalost, može da bude i represivna), ali i kako se ličnost razvija u okviru datih kulturnih mogućnosti i kako, s druge strane, ličnost deluje na dalji razvoj kulture. Jedna rečenica koja mi je bila moto u čitavom mom istraživanju dosad odnosi se na to kako sazreva ličnost i zašto se događa da se neki ljudi ne formiraju kao ličnosti, kao što je rekao Erih From: »Neki ljudi umiru pre nego što su se i rodili«. Drugim rečima, mnogi pojedinci celog života egzistiraju u smislu vegetiranja i ne postaju ličnost.

Na početku knjige ČOVEK I NJEGOV SVET formulisali ste osnovni teorijski stav: »Pitanje o čoveku jeste pitanje o odnosu čoveka prema svetu u kojem živi«. Nisu li ovaj osnovni stav, pa otuda i studija u kojoj je saopšten, po mnogo čemu paradigmatični za Vaš celokupni naučno-teorijski, proforsorski i javni angažman?

Može se to tako reći. Jer iz ovoga što sam već dosad rekla vidi se da je mene pitanje o ljudskom svetu (podvlačim ovo ljudski) interesovalo dvostruko. S jedne strane, htela sam da vidim koliko je taj svet doista ljudski, ili nije, i zašto nije, a s druge strane, da vidim šta taj svet kao određeno društvo i kultura pruža čoveku ili kako ga ograničava. U kojoj meri mu omogućuje da postane čovek, ljudsko biće, ličnost, a u kojoj meri ga ograničava i obezličuje?

Kad je reč o mom teorijskom i praktičnom angažmanu mislim da je upravo to osnovna karakteristika. Mene takav obezličeni, otuđeni svet koji čoveka u većoj meri ograničava nego što mu pruža mogućnost da se razvije, nije mogao ni teorijski ni praktično da zadovolji. Teorijski, nisam se mirila sa takvim svetom koji implicira datost, zatvorenost i fatalnost, i zato sam razvijala jednu kritičku teoriju sa ciljem da se pokaže kakav svet jeste, koje sve ograničenosti nosi u sebi, te na koji način bi se te granice mogle prevazići. A praktično se takođe nisam nikad mirila s tim da je takav jedan otuđeni, bezlični svet naša sudbina, nego sam verovala da čovek svojom delatnošću, svojim angažmanom može da utiče da se takav svet menja. I mislim da sam to tokom svog života i činila, u granicama mojih mogućnosti.

Bavili ste se teorijom ličnosti i, između ostalog, svojevršeno o tome objavili posebnu studiju. Smatrate li da između savremenih jugoslovenskih uslova formiranja takozvane »socijalističke ličnosti« i aktuelnih zbivanja u jugoslovenskom društvu postoji bitna i tešnja veza?

Moram ovde da kažem da ja nikad nisam govorila o »socijalističkoj ličnosti«, jer mislim

da ne može da se govori ni o kapitalističkoj ni o socijalističkoj ličnosti. Ličnost može biti zavisna ili nezavisna, autonomna, slobodna ili neslobodna, odnosno autoritativna ili demokratska, ali ne može se govoriti o »socijalističkoj ličnosti«. I upravo je to jedan od problema totalitarnog režima — što se htelo stvoriti jedan jedini tip ličnosti, takozvanog »Novog čoveka«. Suština demokratskog društva je, u stvari, da stvori prostor i uslove za razvijanje svih potencijala individua, a to znači jedan pluralistički koncept ličnosti. A to zapravo znači da požejni »društveni karakter« treba samo da usmerava razvoj pojedinaca, usaglašavajući ga sa osnovnim vrednostima date kulture, ali ne sme i da nameće rigidne strukture koje guše individualne dispozicije.

A kada je reč o jugoslovenskom društvu, može se videti veza sa starim režimom koja se ispoljava kao jedna od osnovnih prepreka za dalji razvoj demokratizacije našeg društva. Veza se sastoji u tome što se reprodukuje autoritarni tip ličnosti, a to znači takve ličnosti koja je vrlo zavisna, vrlo podložna autoritetima i komandi koja ide odozgo, koja obožava vode i sile koje dominiraju. To pokazuje naša politička scena. U svim postojećim partijama pre svega se ističu vode, a ne sadržaji i programi, jer su sve partije, pa i one koje nose naziv demokratskih, u osnovi autoritarno koncipirane. Ja upravo istražujem problem: kako je nasledeni autoritarni mentalitet ne samo zadržao procese razvoja i demokratizacije jugoslovenskog društva, već i kako se jedan kvazi-pluralizam pretvorio u razarajući i isključivi nacionalizam, koji nas je doveo do građanskog rata.

U Vašem istraživanju problematike porodice možda se najvidnije susreću, prepliću i povezuju preokupacije antropologa i sociologa istovremeno, o čemu svedoči i Vaša studija PORODICA KAO LJUDSKA ZAJEDNICA.

Upravo sa stanovišta porodice kao ljudske zajednice, šta bi se danas moglo naznačiti kao obeležje situacije porodice u najrazvijenijim društvima i kod nas?

Porodica je sigurno jedno područje gde se upravo sociologija i antropologija najbolje susreću, jer je porodica čelijski i univerzalni oblik društva, i u svakom društvu, u svakom tipu društva, nalazimo neke oblike porodice. Pored toga, ako uzmemo u obzir ono što je moje pretežno interesovanje — proučavanje problema ličnosti — konstatujemo da svaki pojedinac živi u nekakvoj porodici, dakle, njegovo ishodište je iz porodice. Možemo stoga reći da je porodica veoma odgovorna za to kako će se pojedinac razvijati, da li će se doista razviti njegove potencije ili će biti ograničene i ugušene. Zbog toga i nisam propustila da u knjizi **Porodica kao ljudska zajednica** ukažem i na to da porodica može biti snažno sredstvo reprodukcije represije. Jer, u porodici počinje represija koju primenjuju roditelji, najčešće po imerciji tradicije, ne shvativši da treba da upoznaju svoje dete i da razvijaju ono što se u njemu samom nalazi kao neka predispozicija, nego nastoje da mu nametnu svoju sliku sveta ili da kroz dete zadovolje svoje neostvarene aspiracije.

Dakle, u porodici počinje nametanje autoriteta, često suprotstavljeno onome što sam pojedinac u sebi nosi. Porodica tako usmerena vrlo lako se uklapa u jedno represivno društvo i represivnu kulturu. Autoritarno društvo ne interesuju ni potrebe ni potencijali samih pojedinaca, već izvana nameće sve što smatra da je poželjno i sa stanovišta održanja sistema neopodno. U tom smislu je veoma značajno ispitivati danas porodicu kao agensa društvenog

sistema i prenosioca nasleđenog mentaliteta. Valja, dakle, videti kakvu ulogu porodica igra danas u reprodukciji represije, odnosno u kojoj se meri kod mladih ljudi menja mentalna slika i u kojoj meri porodica kao stvarna ljudska zajednica može da u tome pomogne. A može pomoći tako što naglasak isključivo neće stavljati na socijalizaciju, tj. na prilagodavanje pojedinca društvu, nego i na individualizaciju tj. na razvijanje onoga što su lični ljudski potencijali pojedinca.

U Vašoj studiji STALJINIZAM I SOCIJALIZAM [Filozofsko društvo Srbije, Beograd 1982] nastojali ste da celovito zahvatite »proces staljinizacije sovjetskog društva u svim njegovim aspektima«. Sa stanovišta aktuelnog raspada »realnog socijalizma«, pružaju li ti procesi neke nove momente i neke nove argumente, značajne za sagledavanje odnosa staljinizma i socijalizma, i koje?

Ja sam u toj studiji nastojala da pokažem jednu liniju razvoja, ili bolje reći involucije, od Oktobarske revolucije do Staljina i posle Staljina. Naravno, pošto je knjiga izašla 1982. godine, ja to nisam mogla da govorim o Gorbačovu, jer Gorbačov još nije bio na sceni, od kada opet možemo govoriti o nekim procesima evolucije. Pokušala sam da pokažem da su već za vreme Lenjina nastala neka ograničenja i takvi procesi koji će biti klice staljinizma, ali sam ukazala i na to da se lenjinizam i staljinizam ne mogu u potpunosti identifikovati. Međutim, već 1918. godine vidimo da je Lenjin ugrušio neke vrlo značajne potencije radničkog pokreta, kao što su radnička participacija, fabrički komiteti, saveti: on ih je ukinuo i uveo sistem »jednonačalnija«, koji je danas kod nas aktuelan, tj. sistem veoma čvrste ruke direktora. Lenjin je tada došao u oštar sukob sa jednom vrlo značajnom strujom koja se zvala »Radnička opozicija«, koja je tražila veća prava za radnike i slobodne sindikate sposobne da kontrolišu državu kao svemoćnu instituciju.

Ja sam pokazala šta je suština toga sistema koji će se razviti posle 1921. godine, kada se ukidaju sve partije, pa i frakcije unutar boljševičke partije, kada se, dakle, videlo da jedan demokratski trend u razvoju potencijalnog ruskog socijalizma više nije imao nikakve šanse. A upravo sa ukidanjem tog potencijalnog demokratskog trenda, koji je podrazumevao stvaranje uslova i mogućnosti za učestvovanje pojedinaca u upravljanju društvom, nastaje staljinizam koji će se razvijati skoro kontinuirano, sa manjim prekidima u prvim godinama Hruščovljeve vlasti, što do pojave Gorbačova.

Međutim, sa onim što se ubičajeno naziva »realni socijalizam« ne mislim da je pokopan i socijalizam u celini. Naprotiv, mislim da se sa ukidanjem realnog socijalizma tek javljaju prave šanse da se neke izvorne ideje socijalizma obnove i ostvare, s obzirom na to da neki osnovni problemi nisu rešeni ni danas u savremenom društvu. Često veoma nekritički govorimo o kapitalizmu, oduševljavamo se demokratijom koja je doista razvijena u nekim kapitalističkim zemljama, zaboravljajući pri tome da su neke kapitalističke zemlje diktatorske, da u nekim kapitalističkim zemljama postoje totalitarni sistemi. Dakle, da sa kapitalizmom ne ide nužno demokratija, a naročito ne ide nužno socijalna pravda. Postoje neke zemlje koje se nazivaju kapitalističkim, mada po svom sadržaju nose veoma mnogo elemenata socijalističkog, kao što su skandinavske zemlje gde je problem socijalne pravde rešen na jedan, po mom mišljenju, veoma zadovoljavajući način, ali tu više nemamo posla sa čistim kapitalizmom.

Prema tome, ja smatram da se mi tek danas nalazimo pred problemima pravog izbora i da se socijalizam ne može tako lako otpisati, niti se može reći da je sa padom »realnog socijalizma«.

Ako pod socijalizmom podrazumevamo jedno pravednije ustrojeno društvo koje će svakom pojedincu omogućiti da se razvija kao slobodna ličnost — te težnje nisu ostvarene i one će ponovo inspirisati ljude da traže bolja rešenja, ne glorifikujući kapitalizam, koji i pored mnogih prednosti ostavlja i mnoga pitanja nerešenim.

Mnoštvo je dijagnoza krize jugoslovenskog društva. No Vaša studija KRIZA IDENTITETA SAVREMENOG JUGOSLOVENSKOG DRUŠTVA [Filip Višnjić, Beograd 1988] čini se da najprimerenije osvetljava dubinu i složenost te krize.

Koji su, po Vama, bitni činioci identiteta jugoslovenskog društva zahvaćeni krizom?

Ne bih se vraćala na ono što sam u knjizi opširno analizirala, ali ako danas govorimo o krizi identiteta, ja bih, pre svega, ukazala na dva momenta. To je, kako bih je ja nazvala, kriza »samosvojnosti«: u prethodnom periodu, naime, kopirali smo sovjetski model, pa iako smo, navodno, od tog modela odustali 1948., mi smo sve doskoro još uvek bili na tragu tog modela. A šta činimo danas? Isto: kopiramo kapitalistički model. Dakle, ne uspevamo, ali i ne pokušavamo, da nađemo svoj put, svoj socijalni identitet.

Tesno povezana sa krizom samosvojnosti jeste kriza alternativnih vizija. Ne pokušava se pronaći ono što proizilazi iz tradicije našega društva, ono što se u dosadašnjem istorijskom razvoju pokazalo kao momenat koji može da živi i da se razvija, pa na osnovu toga i novih mogućnosti da stvaramo modele modernizacije. Međutim, mi idemo uglavnom na kopiranje modela koji možda uopšte nisu primereni našim uslovima života i našoj tradiciji. Na taj način, nalazimo se, po mom mišljenju, u jednoj situaciji kada ne znamo kuda ćemo, kada svakodnevno pravimo korake koji su povezani samo sa današnjicom — čak ne mislimo ni o sutrašnjici, a ne da govorimo o budućnosti. Ono što karakteriše sve partije danas jeste to odsustvo alternativnih vizija koje bi pokazale da se samo u takmičenuju raznih vizija može napredovati ka jednom demokratskom putu. Ono što se nama nudi kao jedina alternativa danas jeste nacionalizam, a to je lažni identitet. Jer nacionalizam je jedno veoma ograničeno stanovište, stanovište koje sve zatvara u svoju vlastitu naciju koja se izoluje i ograničava u odnosu na druge nacije. Dakle, umesto raznolikosti i pluralizma — jer je čak i jedna nacija mnogo više pluralistička nego što to nacionalizam dozvoljava, a da ne govorim o Jugoslaviji kao multinacionalnom društvu — nudi se jednonacionalna država i kultura. I umesto da smo naše raznolikosti koristili kao prednosti, mi smo ih sa stanovišta nacionalizma protumacili kao nesreću, koja nas je odvela u građanski rat.

Ne čini li Vam se da su strah, neizvesnost, prikrivena ili otvorena mržnja, s jedne, te uronjenost u prošlost i gotovo anemična odbojnost prema budućnosti i pogotovo utopijskom, s druge strane, ona obeležja današnje situacije našeg čoveka koja ga stavlja u svojevrsni procep: između potisnutosti stvaralačkog bića i obezličnog aktivizma, pasivnosti i agresije?

Kada se proučava ponašanje čoveka, moramo biti svesni toga da odnos između jedne društvene situacije i ličnog ponašanja nije uvek tako izravan, jednosmeran, jer na ponašanje pojedinca ne utiču samo društvene okolnosti, već utiču i neke osobenosti, neke crte karaktera samog pojedinca.

Međutim, sigurno da u situaciji u kojoj mi živimo, koja je veoma haotična, u kojoj vlada beznade, postojeći odnosi guraju ljude u pasivnost, u apatiju, dovode do pojačane frustracije, a pojačana frustracija pojačava agresiju. Tako da se sigurno može uspostaviti tešnji odnos između društvenog haosa i društvene krize danas u Jugoslaviji, i ponašanja pojedinca. Ponašanja u kojem, moglo bi se reći, doista dominira mržnja, i to veoma razvijena mržnja i iracionalnost, kada racionalni argumenti i svesno rasuđivanje bivaju veoma snažno potisnuti, što se može videti čak i kod intelektualaca, a ne samo kod takozvanog običnog čoveka. I kod ljudi za koje smo verovali da su visoki intelektualci zapažamo »volju za moć«, što potvrđuje njihovo pristajanje da budu čelnici nacionalističkih pokreta i nacionalističke ideologije. To pokazuje da i kod njih iracionalno prevladuje nad racionalnim.

A ta nova nacionalistička ideologija koja zamenjuje staru, komunističku, nije ništa manje opasna; štaviše, u nekim elementima ona je i agresivnija. Uzmite samo primere raznih partija koje prete da će nožem, kamom i drugim ubojitim oružjem rešavati društvene probleme. Znači, radi se o vrlo agresivnoj ideologiji koja se oslanja na negativne emocije, a ne na racio, i koja se sigurno neće zaustaviti samo na rečima.

Danas je očigledno da su mnogi ljudi još uvek pasivni, uprkos tome što smo u situaciji koja nam skoro preči uništenjem. Naravno, apatija svakako izaziva pasivnost. Međutim, pasivnost je često izgovor za naše sopstvene

slabosti, za našu nespornost da se uključimo i da odgovorimo i sami učestvujemo u rešavanju i naših vlastitih i širih društvenih problema. Često se ponašamo kao da je to što nam se dešava što nam je drugi nametnuo, kao da je to samo nešto što je došlo izvana, kao da i mi nismo deo toga što se dešava. To je ona poznata parola: »Još nije vreme«. To znači — čekati da se vidi šta će se dogoditi. Ali, mislim da smo danas u situaciji kada svako čeka da se vidi šta će se dogoditi može da dovede do toga da ne budemo više u stanju da sačekamo to što će se dogoditi. Mislim pre svega na oklevanje da se ljudi priključe anti-ratnom pokretu. Sigurno je u mnogome i strah u pitanju, ali zar se ne treba više plašiti međusobnog uništavanja — što ovaj rat predstavlja?!

Pripadate onom krugu poklonika eminentno kritičkog mišljenja marksističke provenijencije, koji su u našoj poratnoj filozofiji i društvenoj teoriji ostavili neizbrisiv trag.

Kao pripadnik te, po mnogo čemu teško domašive, intelektualne zajednice, okupljene oko časopisa »Praxis« i »Filozofija«, kako sa ove vremenske distance vidite naučno-teorijske i društveno-kulturne domašaje, uticaj i značaj ovog misaonog kruga?

Ja sam uvek u marksizmu, ili bolje reći Marksovoj teoriji — teoriji čoveka i društva, videla kritički pristup kao njegovo bitno obeležje. Taj kritički pristup je upravo ono što me je i privuklo marksizmu. Međutim, baš taj kritički pristup, koji je po mom uverenju bitno obeležje Marksove teorije, bio je potpuno izgubljen u marksizmu — lenjinizmu. Marksizam — lenjinizam je postao apologija poretka, apologija staljinizma, jedan potpuno nekritički pristup koji je bio ideologizovan i koji nije uopšte mogao služiti kao teorija društva koja bi objašnjavala ne samo kapitalizam, nego i novo društvo koje se razvijalo. Na tragu kritičke tradicije koja je kasnije razvijana u nekim delovima marksizma (ali ne u svim njegovim strujama) gradila se i takozvana praksis-filozofija.

»Praksis-filozofija« je i nastala u Jugoslaviji u određenim uslovima, kada je, u stvari, vladao režim — polutotalitarni, možda više autoritarni, ali režim koji je tražio da ograniči naučnu misao. »Praksis-filozofija« je bila jedno jezgro kritičkog odnosa prema takvom sistemu i poretku i prema ideologiji koja je zahtevala jedno mišljenje kao vladajuće mišljenje, ne dozvoljavajući misaoni razvoj, te ni samostalni razvoj teorije i nauke. Taj kritički intonirani marksizam danas se potpuno odbacuje i u Jugoslaviji i u Istočnoj Evropi; sa rušenjem »realnog socijalizma« odbacuje se, po mom mišljenju potpuno neopravdano, marksizam u celini.

Ovoj filozofiji, koja se razvijala šezdesetih i sedamdesetih godina, u Jugoslaviji se više ne pridaje odgovarajući značaj. Za razliku od Jugoslavije, praksis-filozofija ponovo postaje aktuelna na Zapadu. Navešću Vam samo primer jedne moderne struje u antropologiji osamdesetih godina, koja se naziva »antropologija akcije«, a koja obnavlja neke osnovne ideje Marksove teorije o čoveku: kao subjektu istorije, kao akteru, povezujući sistem i subjekt, za razliku od nekih drugih struja koje su to potpuno razdvajale i čoveka kao subjekta isključile iz nauke i filozofije.

Jedan od razloga zašto se danas ovoj filozofiji u Jugoslaviji ne pridaje veći značaj i što se, mišljenja sam, veoma jednostrano kritikuje, prvenstveno jeste politička ostraženost prema socijalizmu i marksizmu. Ovoj filozofiji se ne prilazi na objektivnom kritičkom način, niti se nastoji da se objektivnom kritičkom analizom ustanovi njeno mesto i stvarna uloga koju je igrala u tom istorijskom periodu.

Može li se time bar donekle objasniti i okolnost što iz naučno-teorijskih rasprava i studija, i pojmovno i terminološki, sve više išezava kategorija otuđenja, bitna kategorija tog kritičkog mišljenja?

Naravno da se to time može objasniti, jer u onoj struji koja je danas moderna, u postmodernizmu, svi opšti pojmovi i kategorije se odbacuju: pojam praksis, pojam otuđenja, ali i pojam istine i pojam ljudske prirode, itd. Budući da se stvari krajnje relativizuju, smatra se da se ne može govoriti o čoveku i njegovoj istoriji, o otuđenju kao stalno prisutnoj frustraciji koja dovodi do toga da se ljudi ne mogu da os-

tvare kao ljudska bića, sa svim svojim potencijalima. Umesto filozofije nameće se »priča« (jer to je popularni termin kojim se operiše), priča u kojoj je tekst uvek drugačiji, koji se uvek na drugačiji način može tumačiti, te prema tome i ne može da govorimo u opštim kategorijama, kao što je kategorija otuđenja.

Za razliku od te naše situacije (kad kažem naše, ne mislim samo na Jugoslaviju, jer je to karakteristično i za čitavu istočnu Evropu i Sovjetski Savez), na Zapadu ima veoma mnogo studija, napisanih osamdesetih godina, o problemima otuđenja, o problemima ljudske prirode, o problemima koji ukazuju na neka osnovna egzistencijalna pitanja čoveka i mogućnosti da se ona rešavaju. Isto tako bih navela da u sociologiji i psihologiji postoje mnogi pokušaji da se pojam otuđenja operacionalizuje i da se izvrše mnoga empirijska istraživanja i pokaže u kojim se vidovima otuđenja danas javlja.

Kao naučnika od intelektualne odvažnosti i poštenja, za kraj bih Vas upitao: Smatrate li da su intelektualci danas, pogotovo naučnici, moralno dorasli svojim sve značajnijim društvenim ulogama, pa time i društvenom uticaju u životu i razvoju društva?

Ne bih htela da sudim o moralnom integritetu i zrelosti intelektualaca u Jugoslaviji, a pogotovo ne u svetu. Međutim, mogu da kažem da smatram da se intelektualci nekad ne

ponašaju onako kako ja pretpostavljam da bi intelektualac trebalo da se ponaša. Kad to kažem, mislim na sledeće: Intelektualac bi morao da bude ličnost, a to znači da ima svoj stav, vlastite kriterijume racionalnog objašnjenja situacije u kojoj živi, ali i kriterijume racionalnog ponašanja.

Kad je reč o Jugoslaviji, ono što danas možemo videti jesu dve vrste intelektualaca. Jednu vrstu intelektualaca čine oni na koje bi se mogla primeniti sintagma nastala u »realnom socijalizmu« — unutrašnji emigrant; a to je čovek koji vidi situaciju, nije je svestan, ne prihvata je, ali ništa ne čini da na nju utiče, da je promeni, već se povlači u sebe i ponaša se kao da ga se to sve i ne tiče, uprkos tome što je situacija doista katastrofična. Drugu vrstu čine oni intelektualci koji na neki način postaju, ja ne bih rekla, zavedeni, jer mislim da se u slučaju intelektualca ne može upotrebiti taj termin, ali — zaludeni jednom novom, nacionalističkom ideologijom. Uključeni su u neke lokalne ratove gde se biju bitke između pojedinih partija, između pojedinih regiona, između pojedinih lidera, između nacija (ima se utisak da mnogi intelektualci danas pre svega žele da postanu lideri političkih partija), tako da se ne ponašaju zrelo, kao intelektualci. U tom smislu mislim da na intelektualcima danas leži velika odgovornost. Mnogi intelektualci se ne ponašaju kao autonomne ličnosti. Biti autonomna ličnost

znači biti odgovoran u odnosu na sebe i na druge. Jer sam termin »autonomija« podrazumeva ne samo sopstvo, biti svoj, biti ja, nego i sposobnost samoregulacije vlastitih strasti. Da se razumemo, ja nisam protiv strasti, jer mislim da bez strasti nema ni velikih ostvarenja, ali protiv sam strasti koje proizilaze iz čistog nagona, koje su nereflektovane, neosmišljene i koje vode ludilu u kakvom, na žalost, živimo danas.

Intelektualac se i razlikuje od drugih po tome što događaje vidi u široj perspektivi i što razume i sebe i svoj odnos prema svetu, te je u stanju da shvati odgovornost za vlastite postupke, što se danas ne potvrđuje u mnogim slučajevima. Mislim da se može govoriti o neodgovornosti svakog onog ko se identifikovao sa nacionalizmom, koji je prouzrokovao građanski rat u Jugoslaviji.

Razgovor vodio:
Jovan Gagraca

Osnovu ovog intervjua čini sadržaj razgovora upriličenog i vođenog u sklopu snimanja dokumentarnonaučne serije »Svedoci vremena« Televizije Novi Sad, u junu 1991. godine. Naknadnim intervencijama prof. Golubović — autorizacijom i dopunjavanjem pojedinih odgovora, intervjue je pretočen u definitivni tekst, koji ovde i objavljujemo. (J. G.)

STVARSTVOR

(služi za podsticanje halucinacija)

Ponekad sedimo pred televizorom i osećamo se kao logoraši pred pukotinom između dve daske. U tim časovima našu stvar ne čujemo. Jedna tanka izolovana žica izranja i ponovo uranja u njen trbuh. Jedna tanka izolovana žica izranja i ponovo uranja u njen trbuh. To je njeno jedino čulo, oko ili uho njene tajanstvene duše. Kada bismo presekli žicu, zauvek bi začutala. Iako bi njeno telo još nekoliko miliona godina ostalo isto, od tog trenutka bila bi mrtva. Ne znamo kako nastaje njen zvuk, ali znamo da ga ne podstiče opruga, jer ona na telu nema leptira kojim bismo oprugu zatezali. Kada njen zvuk ipak dopre do naših ušiju, mi slušamo deo romantičarske komozicije, nastale negde u srednjoj Evropi, verovatno u Nemačkoj. Nismo poznavaoi muzike i nismo nikad za njom žudeli, ali je izgleda uho proteklih godina i bez naše volje sakupljalo i upoređivalo različite zvukove. Možda uho samo sebi svira, pomišljamo u onim trenucima što se smeštaju između misli koje smatramo važnim. Kad smo od naše stvari udaljeni mi ne možemo da se setimo njenog oblika. Ne možemo da odredimo onu stranu kojom bi ona trebalo da nešto obuhvati, takođe mi onu kojom se nudi formama predodređenim da obuhvataju. Ako se još više udaljimo naš zaborav zamenjuje sumnja da se možda radi o živom stvorenju koje ima bogatije oblike od onih koje je imala stvar kad smo bili blizu nje. Nismo više sigurni da ona nema noge ili začetak nogu i da ne može, doduše brzinom manjom nego što je brzina kornjače, da se kreće i istražuje okolinu. Dok je upoređujemo sa kornjačom mi sve više verujemo da je ona i stvarno kornjača. Njena tvrdoca ima kornjačinu tvrdocu, simetrično pokretanje nogu kad je dignuta od tla isto je kornjačinom. Njen oklop i oči svetle kad se druga svetlost negde skloni. ○○○

Milovan Marčetić

ZAŠTO
BAŠ
ŽIVOTINJE

Ivan Pavić

Mihajlo Pantić